

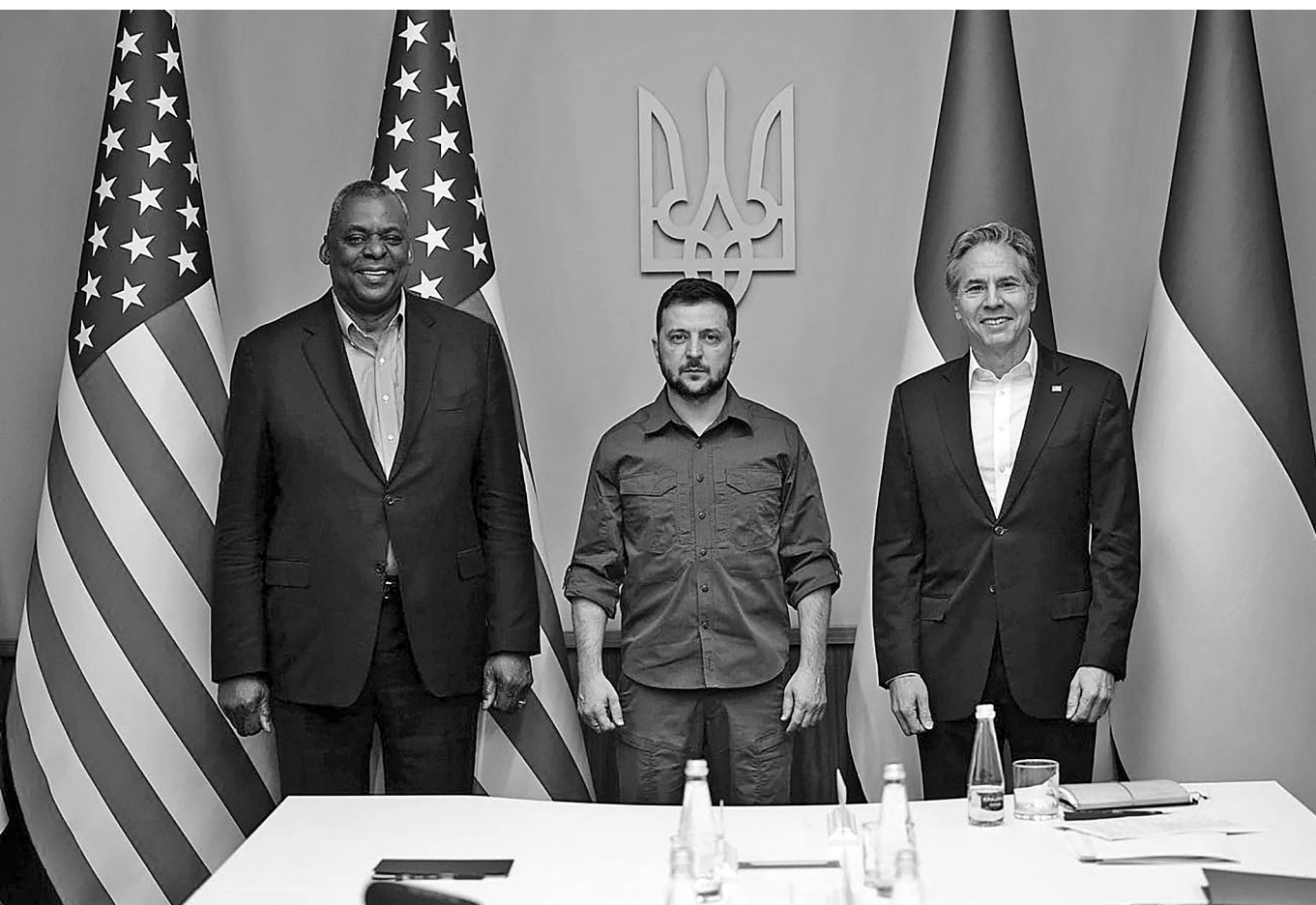
HÁBORÚ, HÜBRISZ, HERZ

V A R G A G E R G E L Y

Európát ismét elérte a háború, mégpedig olyan formában, amelyet sokak már elképzelhetetlennek tartottak a kontinensünkön hosszú évtizedek óta tartó békeidőszak után. Oroszország a 2014-ben Ukrajna ellen megkezdett hibrid háborúját 2022. február 24-én nyílt és teljes körű katonai agresszióvá változtatta, véglegesen lerombolva ezzel az európai biztonsági rendszert az 1970-es évek közepe óta meghatározó helsinki alapelveket. Európa és a világ éppen kezdett volna nem kevés nehézség (ellátási láncokban mutatkozó problémák, növekvő infláció, amerikai–kínai gazdasági feszültségek) árán gazdaságilag talpra állni a koronavírus-járvány sokkszerű visszaeséséből, mikor a háború és a szankciók hatása elemi erővel csapott le Európára.

Míg a járványokat elemi csapásként lehet értékelni, noha a koronavírus esetében azért vannak kérdőjelek, az ukrajnai háború és a válaszul meghozott nyugati szankciók vitathatatlanul emberi döntések következményei. A Nyugat vezető hatalmai – állami vezetők és nemállami szereplők egyaránt – azonban úgy tesznek, mintha a természeti törvényekhez képest egy magasabb rendű hatalom, mégpedig a morál és az igazság törvényei nem hagytak volna számára más utat a február 24. óta megtett döntésekhez képest. Az Oroszországtól évszázadok óta fenyegetett kelet-európai nemzetek mellett a nyugat-európai elitben uralkodó narratíva szerint az agresszióval elkövetett jogtalanság miatt Oroszországot és személyében Vlagyimir Putyint meg kell büntetni, az egyedül elfogadható és támogatható cél pedig a február 24. előtti állapotok visszaállítása, kerül amibe kerül. Fontos leszögezni, hogy Oroszország agressziójának kétségtelenül semmi legitimitása nem volt, ha voltak is megalapozott vitái Ukrajnával és a nyugati hatalmakkal szemben, a február 24-én megindított katonai invázió és az azt követő katonai cselekmények egyértelműen súlyos sérelmét jelentik a legalapvetőbb nemzetközi jogi normáknak, és mindez egészen más szintre emelte az addigi orosz–ukrán konfliktust. Ráadásul a háború a NATO-val és az EU-val közvetlenül határos, Európa egyik legnagyobb kiterjedésű országát érinti, alapvetően befolyásolva Európa, különösen annak keleti fele biztonsági helyzetét.

Stratégiai szempontok alapján és morálisan is indokolható tehát, hogy a Nyugat nem akarta válasz nélkül hagyni az orosz agressziót, ám hogy a megfelelő válasz megtalálása korántsem magától értetődő, azt mutatja a háború kirobbanása után eltelt fél év eredménye. Az elhibázott stratégiai válasz ugyanis 2022 nyarára oda vezetett, hogy Nyugat-Európa rég nem látott gazdasági és energetikai válság szélére sodorta magát, miközben Oroszország háborúban követett magatartását érdemben nem tudta befolyásolni. Noha Oroszország hosszú távon szintén sokat veszít majd a háborúval és következményeivel, az ukrán hadszíntéren nehéz elképzelni a vereségét. Mindeközben a három globális hatalmi erőközpont, az Egyesült Államok, Kína és Európa közül várhatóan utóbbi lesz a legnagyobb vesztese a háborúnak. E tanulmány annak megválaszolásához kíván közelebb kerülni, hogy milyen mélyebb stratégiai és elméleti összefüggések állhatnak Európa rövidlátásnak hátterében. Feltevéseink szerint

a világos célok nélkül, hibás stratégiai kalkulációk és a pillanat moralizmusa által vezérelve a szankciós politikára fókuszáló nyugati stratégia szinte egyedüli mozgatórugója Oroszország mindenáron történő megbüntetésé lett.

GEOPOLITIKAI, GEOÖKONÓMIAI ÉS ÉRTÉKPOLITIKAI PARADIGMA

Ahhoz, hogy Európa vezetőinek külpolitikai gondolkodásához közelebb kerüljünk, érdemes a nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláinak és a stratégiai tudományoknak az államok viselkedéséről szóló eredményeiben kissé megmerítkeznünk.

A geopolitika és a geoökonómia régóta használt fogalmak a nemzetközi kapcsolatok tudományágában. A geopolitika klasszikus tanai a realista iskola alaptételeihez társíthatók, a hagyományos hatalmi politika törvényszerűségei mentén a földrajzi fekvés és természeti adottságok meghatározó politikaformáló erejére, a konfliktusok elkerülhetlenségére, az állami-nemzeti érdekek állandó versengésének központi jelentőségére hívja fel a figyelmet. A geoökonómia a liberális nemzetközi iskola tanaihoz hasonlóan a nemzetállamok gazdasági érdekeit helyezi a nemzetközi kapcsolatok középpontjába, amelynek értelmében a nemzetállamok elsősorban a gazdasági jólét maximalizálására törekednek, ezért a nemzetközi térben való viselkedésüket alapvetően a gazdasági érdek határozza meg. Az elmúlt ötven évben a geoökonómiai koncepcióhoz szorosan kapcsolódott a szabadkereskedelem és a globalizáció támogatása, tekintettel arra, hogy legerősebb gazdasági hatalmaknál és az államok többségében is ez volt az uralkodó személet. A geopolitika és a geoökonómia mellett azonban a nemzetközi kapcsolatok működését az értékpolitika koncepciójával is leírhatjuk. Az értékpolitika a konstruktivista iskola tételeihez hasonlóan

Nyugati segítség –
Ukrán–amerikai találkozó Kijevben, 2022. április 24-én, balról jobbra: Lloyd Austin amerikai védelmi miniszter, Volodymyr Zelenskij ukrán elnök és Antony Blinken amerikai külügyminiszter (*president.gov.ua*)

» a geopolitikai paradigma is tartalmaz értékpreferenciát

meghatározó jelentőséget tulajdonít az államok viselkedésében az identitás, az ideológiák, a kulturális percepciók szerepének. Napjaink nemzetközi kapcsolataira tekintve az értékpolitika az államok viselkedésében döntő jelentőséget tulajdonít a demokráciához, a jogállamisághoz, az emberi jogokhoz fűződő viszonyoknak.

Ebben a kontextusban tehát beszélhetünk geopolitikai paradigmáról, geökonómiai paradigmáról és értékpolitikai paradigmáról. Ugyanakkor egyik paradigma sem határolható el élesen a másiktól, a geopolitikai paradigma is

tartalmaz értékpreferenciákat, amelyeket civilizációs-kulturális jegyek, történelmi tapasztalatok és percepciók befolyásolnak. Az orosz geopolitika nem érthető meg például a cári autoriter–ortodox birodalmiság hagyománya és a nyugatról érkezett egzisztenciális fenyegetések tapasztalata (Napóleon, Hitler) nélkül. A geökonómiai paradigma pedig nemcsak a geopolitikai paradigmával kapcsolható össze szorosan, amint az a poszthidegháborús korszakban

látványosan jelentkezett az amerikai hegemonia egyik pillérének tekinthető „washingtoni konszenzus” formájában, hanem a *Wandel durch Handel* koncepciója mentén az értékpolitikai paradigmával is összefüggésben állhat, méghozzá a szabadkereskedelem és a globalizáció politikai transzformatív hatásába vetett hit által.¹ Az értékpolitikai paradigma pedig a nemzetközi kapcsolatokban végső soron ugyanúgy hatalomról, egészen pontosan a „hatalom akarásáról” szól: milyen normák, kulturális tapasztalatok, percepciók vezérlik a nemzetközi térben releváns szereplők viselkedését és az előbbiekből melyeket kívánják érvényesíteni.

Európai paradigmák a „történelem végétől” az orosz agresszióig

A hidegháborút követő évtizedekben sem kizárólag egy-egy paradigma határozta meg az európai vezetők külpolitikai gondolkodását, inkább valamely paradigma dominanciájáról beszélhetünk. A '90-es években a Fukuyama-féle „történelem végének” hangulatában a demokratizálódás és a nyugati piacgazdaság térnyerése az értékpolitikai és a geökonómiai paradigma előtérbe kerülését eredményezte.² Noha a hidegháború utáni európai rendszer mélystruktúráit a már emlegetett „washingtoni konszenzus” térnyerése, a NATO-bővítése, az EU bővítésének előkészítése és a délszláv háborúk nyugati válságkezelése, vagyis – az értékparadigma leple alatt – döntően a *Pax Americana* geopolitikai feltételrendszere tette lehetővé, geopolitikáról ekkoriban nemcsak szakmaiatlannak, hanem illetlenségnek is tűnt beszélni.

A kétezres évek folyamán az amerikai „egyeséges és szabad Európa” koncepciójával karöltve a NATO és az EU keleti bővítésével, valamint a világgazdasági konjunktúrával lendületet kapó globalizációval Európa a külkapcsolatait a geökonómiai és az értékpolitikai paradigma mentén alakította. Ez tükröződött a feltörekvő ázsiai országokkal és Oroszországgal való gazdasági kapcsolatainak a bővülésében is. Az értékpolitikai paradigmát a bővítési politikája, szomszédságpolitikája és részben harmadik világbeli országokkal való kapcsolatai jelenítették meg látványosan (például a segélyezési és fejlesztési források demokratikus, illetve emberi jogi kondicionalitása formájában). Az értékpolitikai paradigmát erősítette továbbá a terrorizmus elleni háborúhoz való viszonya, egyrészt az amerikai hatalom túlkapásainak (iraki háború és terrorista gyanús személyek kínzása) elutasítása, másrészt az, hogy a terrorizmus elleni küzdelemben való saját katonai részvételét is inkább az államépítés, a demokratikus intézményépítés és az emberi jogok érvényesítése kereteiben értelmezte. A 2008 és 2011 közötti gazdasági válság, majd euróválság idején német vezetéssel a dél-európai adósságháború kezelésében és a külgazdasági kapcsolatok alakításában a geökonómiai szemlélet dominanciája érvényesült. Miközben a 2008. évi

1 MOLNÁR Tamás Levente: Rendszerszintű rivális vagy kulcsfontosságú partner? Németország Kína-politikája. *KKI Elemzések*, 2020/8.

2 Első megfogalmazása: Francis FUKUYAMA: The End of History? *The National Interest*, 1989/nyár. 3–18.

orosz–grúz háború felett egyszerűen gyorsan napirendre tértek, az „arab tavaszt” a diktatúrák bukásának és a demokrácia terjedésének félrevezető prizmáján, vagyis az értékpolitikai paradigmán keresztül értékelték, amely a tragikus kimenetelű líbiai katonai intervencióhoz is vezetett. Oroszország 2014-es krími annexióját és az akkor induló kelet-ukrajnai háború megkezdődését követően nyomokban fellelhető volt a felismerés, hogy a geopolitikai paradigma Európában továbbra is érvényes, ám gyökeres változás az európai külpolitikai gondolkodásban nem következett be. John Kerry akkori amerikai külügyminiszter megdöbbenéssel és értetlenséggel jellemezhető szavait bármelyik európai vezető mondhatta volna: „Oroszország úgy viselkedik, mintha a 19. században lennének.”³ A nyugati vezetők mintha nem is akarták volna elhinni, hogy a 21. században Európában a geopolitika törvényei is érvényesek lehetnek, és hamar értékpolitikai síkra terelték a problémát. Az orosz agresszió fő okozójaként Putyin önkényuralmi hatalmi ambícióit és Ukrajna nyugatosodási vágyát (*Euro-Majdan*) jelölték meg, s ennek megfelelő rossz választ is adtak rá.

Ráadásul Európa figyelmét hamar lekötötte a migrációs válság és a Nyugat-Európán 2015–16 folyamán végigsöprő iszlamista terrorhullám. A tömeges migráció és az azzal közvetve összefüggésben álló megnövekedett terrorfenyegetettség értékelésében azonban megint az értékpolitikai szemlélet vált dominánssá. A nyugat-európai elit döntő többsége a tolerancia, a befogadás és az antirasszizmus jegyében vehemensen elutasította a tömeges illegális migráció „biztonságiasítását”, vagyis azt, hogy az európai államok valós biztonsági fenyegetésként kezelve e jelenséget, rendkívüli intézkedéseket hozhassanak (például kerítésépítés) a veszély elhárítására. A felszínes moralizmus felülírta a józan geopolitikai megközelítést.

Az értékpolitika dominanciáját a nyugat-európai elitben nemcsak a külső fenyegetések, hanem a nyugati országokon belül végbemenő folyamatok is táplálták. A Brexit, Donald Trump hatalomra kerülése, a populizmus térnyerése és nem utolsósorban Közép-Európa – elsősorban Magyarország és Lengyelország – nemzeti-konzervatív alternatívája az értékpolitikai paradigma primátusát erősítette a nyugat-európai politikai elit Európa jövőjéről és hatalmi-politikai struktúrájáról való gondolkodásában. Ebben az értékparadigmában a progresszív liberalizmus tételei nemhogy dominánssá, de megkérdőjelezhetetlen dogmákká váltak.

Noha az EU hatalmi centrumai (Brüsszel, Berlin, Párizs), valamint Magyarország és Lengyelország közötti konfliktusok jelentős mértékben az európai centrum föderalizációs törekvéseire voltak visszavezethetők, ám ezek a viták rendszerint az értékparadigma síkján (liberalizmus, demokrácia, alapvető jogok érvényesülése) zajlottak, elhalványítva a konfliktus hatalmi-geopolitikai dimenziót. Ezen a helyzeten a koronavírus-járvány sem változtatott, sőt a EU helyreállítási alapjához társított jogállamisági kondicionalitás tovább élte az Európa jövőjéről folytatott értékpolitikai vitákat az európai centrum és a magyar–lengyel kettős között.

A koronavírus-járvány ugyanakkor változást hozott a geoökonómiai paradigma addig érvényesnek hitt – globalizációról és a szabadkereskedelem előnyeiről szóló – tételeiben, mivel az ellátási láncokban fellépő kihívások, valamint Kínának a pandémia során mutatott konfrontatív kereskedelmi-diplomáciai tevékenysége visszaemelte az európai köztudatba a nemzetközi gazdasági rendszer versengő/konfliktusos dimenzióit. A geoökonómiai paradigmán belül tehát felértékelődtek a geopolitikai tényezők, amelyben természetesen szerepet játszott az amerikai–kínai szembenállás elmélyülése Trump elnökségének idején, és egyes stratégiai szektorok (különösen 5G) átpolitikálódása, amely alól Európa sem tudta, majd egy idő után nem is akarta kivonni magát.

**a felszínes moralizmus
felülírta a józan
geopolitikai megközelítést**

3 John KERRY: Russia behaving like it's the 19th century. *Politico*, 2014. március 2.

Maga az értékpolitikai paradigma dominanciája azonban továbbra sem kérdőjeleződött meg, amelynek látványos jele volt a sorozatban meghozott, minden súlyt és következményt nélkülöző, kioktató jellegű, Kínát elítélő európai tanácsi határozatok sora. Miközben Európa Kína irányában a rövid távú geoökonómiai szempontokat (kereskedelmi kapcsolatok zavartalansága) továbbra is érvényesítette, a hosszabb távú geopolitikai érdekeket (például a stratégiai iparágak kiemelt fejlesztését: MI, 5G, IT) hanyagolta. Mindezt párosította egy átideologizált, gazdasági versenyképességet aláásó, környezetvédelmi szempontból sem kellően átgondolt és kiszolgáltatottságot eredményező klíma- és energiapolitikával. Úgy tűnt, csak egy kataklizma – például egy európai háború – ébresztheti rá Európát arra, hogy a geopolitika törvényei elől nem menekülhet.

Az orosz agresszió okainak narratívái

Oroszország Ukrajna ellen ez év február 24-én elindított agressziójára Európa – felszínesen vizsgálva – klasszikus geopolitikai választ adott: a NATO-n belül az európai országok is mozgósították védelmi képességeiket, megerősítették a keleti határok a védelmét, katonai kiadások jelentős növelésébe kezdtek, drasztikusan növelték a megtámadott fél katonai és gazdasági támogatását, Oroszország ellen pedig a pénzügyi rendszerét és stratégiai kulcságazatait sújtó szankciókat léptettek életbe. E döntések meghozatalában Európa az Egyesült Államokkal együtt szokatlan egységet mutatott, és azok az európai államok is, amelyek az elmúlt évtizedekben leginkább a kanti „örök béke” illúziójában ringatták magukat, határozott lépések megtételére szánták el magukat. Úgy tűnhet tehát, hogy Európa végre felébredt, és a geopolitika visszakapta méltó helyét az európai államrezonban. Ám hamar nyilvánvalóvá vált, hogy valójában csak félfordulat történt Európa paradigmaváltásában. Ennek megértéséhez érdemes elsőként az elmúlt három évtized Oroszország-politikájára és a háborúhoz vezető okok értékelésére kitérni.

A liberalizmus moralizáló tételeire támaszkodó nyugati véleményformáló elit (a média túlnyomó része) osztja az erőteljesen atlantista politikai vezetők (Lengyelország, Baltikum, északi országok) és szakértők azon narratíváját,

miszerint a Nyugatot nem terheli semmilyen felelősség a háború kirobbanásában, sőt minden lehetséges lépést megtett annak elkerülésére. Putyint tehát saját hatalmi ambíciói, az ukrán demokrácia esetleges sikeres modelljé váló félelme, a szovjet birodalmi reflexek, valamint szélsőséges nacionalizmusa indították az Ukrajna elleni invázióra. Az orosz elnök célja ebben a kontextusban nemcsak Ukrajna pacifikálása, hanem potenciálisan az orosz befolyás valamilyen formájú visszaállítása Közép-Európában és a Baltikumban is, hivatkozva Putyinnak a Szovjet-

unió felbomlásával kapcsolatos korábbi kijelentéseire („geopolitikai katasztrófa”). Ez egybeesik a Biden-adminisztráció azon világképével, miszerint korszakunk meghatározó mozgatórugója a demokráciák és az autoriter rendszerek közötti globális küzdelem, és ebben az Egyesült Államokkal és demokratikus szövetségeseivel szemben álló fő ellenfél Kína és Oroszország, Ukrajna pedig a végeken lévő bástya, amelyet mindenáron meg kell védeni. Ezzel összefüggésben Amerika stratégiai célja az ukrainai háborúban Oroszországnak mint Kína junior partnerének a meggyengítése. A fenti értelmezésben a keményvonalas atlantisták és a liberális nyugat-európai *establishment* szerint a Nyugat tehát ott hibázott, hogy az elmúlt két évtizedben túl engedékeny volt Putyinnal szemben.

Ezzel szöges ellentétben áll az a Nyugaton sem ismeretlen megközelítés, miszerint az Egyesült Államok provokatív és hatalommaximalizálásra építő politikája tehető felelőssé a háborúért. Eszerint Putyinnak nem volt más választása, mint Ukrajna megtámadása, amely az elmúlt években egyébként is teljesen elveszítette önállóságát, és az USA bábjaként működik. Noha ezen nézeteket Nyugat- és Közép-Európában az erőteljesen jobboldali világképpel

**Nyugat-Európát is
hatalmába kerítette az
elbizakodottság és
a korlátoltság**

bíró pártok és véleményformálók vallják, valójában éppen az ukrán és az orosz nacionalizmus és a történelmi háttér konfliktusban játszott tagadhatatlan szerepét – lásd Putyin 2021 nyarán megjelent hírhedt tanulmánya – teszik zárójelbe.

A fentiekkel szemben árnyaltabb és a történelmi hűséghez közelebb áll az a megközelítés, miszerint a háború elindításáért a felelősség egyértelműen Putyint terheli, az orosz nacionalizmustól elválaszthatatlan birodalmi gondolat meghatározó jelentőségű Putyin háborús politikájában – ugyanakkor megkerülhetetlen Ukrajna és a Nyugat felelőssége is, elsősorban az ukrán nacionalizmus túlkapásai és az Egyesült Államok Oroszország elszigetelésére és meggyengítésére irányuló politikája miatt. Ezek részletes taglalása meghaladná a dolgozat kereteit, de érdemes néhány kulcselemre utalni, úgymint: a Minszk II. megállapodás kudarcában játszott ukrán felelősség, Ukrajna NATO-tagságának napirenden tartása és a *de facto* katonai szövetségessé tételének irányába tett lépések, a nyugati politika elnéző magatartása Ukrajna politikai rendszerének vitatott elemeit illetően (kisebbségellenes intézkedések, antidemokratikus lépések, korrupció). Várható volt, hogy mindez az USA elmúlt harminc évének demokráciaexportjával (afganisztáni és iraki invázió, „színes forradalmak”) és katonai expanziójával (amerikai rakétavédelmi rendszer Kelet-Európában) ötvözve orosz ellenlépéseket fog kiváltani.

Ebben az értelmezési kontextusban a Nyugat tehát ott hibázott, hogy bizonyos stratégiai kérdésekben nem volt elég konstruktív és megértő – elsősorban a NATO további keleti bővítésének *de facto* kizárása, szankciós rendszer fenntartása – Oroszország jogos igényeivel kapcsolatban, és óvatosan kell bánni a Moszkva teljes elszigetelésére vonatkozó elképzelésekkel is. Mindez nem von le Putyin háborúval kapcsolatos felelősségéből, de a háború kockázatát csökkenteni lehetett volna. Ezen narratíva a nyugat-európai magállamokban – különösen Németországban, Franciaországban, Olaszországban, Ausztriában – és történetesen Magyarországon van erőteljesen jelen, mind a politikai pártok vélekedésében, mind a közéleti-értelmisségi diskurzusban. Az orosz agresszió után követett európai politika azonban leginkább az első narratíva felülkerekedését tükrözte, ami jelezte, hogy a hatalmában és értékei univerzalitásában elbizakodott Amerika mellett a kiszolgáltatott és

Második II. világháború –

A Nagy Honvédó Háború szimbolikáját idéző orosz ábrázolás Mariupol „náciatlanításáról” és az egykori SS-toborzóplakátokra hasonlító német nyelvű felhívás az ukrán oldalhoz való csatlakozásra

Proxyháború – A neonáci ukrán Azov-ezred hátszágai védelembe beosztott harcosai amerikai gyártmányú Javelin típusú hordozható páncéltörő rakétákkal (Twitter – Ukraine Weapons Tracker)

a geopolitika vastörvényei felett szemet hunyó Nyugat-Európát is hatalmába kerítette az elbizakodottság és korlátoltság, vagyis a *hübrisz*. A továbbiakban erről lesz szó.

AZ EURÓPÁT HATALMÁBA KERÍTŐ HÜBRISZ

Amíg Amerika szuperhatalomként és óceánokkal körülvéve kisebb kockázatokkal és veszteségekkel tehette meg, amit tett, addig Európára ez a politika végzetes lehet. Európát elbizakodottság jellemzi annyiban, hogy saját értékeit felsőbbrendűnek és globálisan, így Oroszországra is érvényesnek tekintette, miközben gazdasági erejére támaszkodva sebezhetetlennek vélte magát. Emellett kitekintése a világra erőteljes korlátoltságról tett tanúbizonyságot, így az Oroszországhoz fűződő kapcsolataiban sem volt képes diplomáciai finomhangolásra, a kapcsolatrendszer különböző – politikai, gazdasági, energetikai, biztonságpolitikai – dimenzióinak megfelelő differenciált politika kialakítására.

Történelmi példa pedig lett volna egy másfajta stratégiai kialakítására, utalva a NATO-nak még a hidegháborúban kialakított és sikeresen bevált receptjére a kettős megközelítésről (Harmel-jelentés 1967-ből, kettős határozat 1979-ből): politikai dialógus és pragmatikus gazdasági kapcsolatok mellett hiteles katonai elrettentés.⁴ E kettős megközelítést az elmúlt évtizedben elhanyagolták az

⁴ VARGA Gergely: Stratégiai koncepciók a kezdetektől Lisszabonig. *Nemzet és Biztonság*, 2010/9.

európai államok, ám különböző formában. A nyugat-európai magállamok, Németországgal az élen, úgy nyitottak Oroszország felé és építettek ki erőteljes energetikai függőségi viszonyt, hogy katonailag gyengék maradtak, végtelenen ráutalva az Egyesült Államokra. Kiszolgáltatottságuk és gyengeségük ellenére ugyanakkor rendszerint ezen európai országok sem mulasztották el hangzatos nyilatkozatokban Oroszországon számonkérni az európai demokratikus normákat.

Mindeközben az atlantista európai államok az USA vezetésével váltakozó dinamikával és némi kitérőkkel – mint például az Obama-féle 2009. évi *Reset*⁵ – a mértéktelenség csapdájába esve a reálpolitikai lehetőségeikhez képest eltűzött ambíciókat fogalmaztak meg Oroszország hagyományos érdekszférájában, számos esetben kontraproduktív konfrontatív politikát követve az érdemi dialógus elhanyagolásával. Ennek egyik legszembetűnőbb példája volt a NATO 2008. évi bukaresti döntése, amely amerikai nyomásra kinyitotta a kaput Ukrajna és Grúzia szövetséghez való csatlakozásának elvi lehetőségére, ám anélkül, hogy a világos menetrendet tartalmazó ún. Tagsági Akciótervet megadta volna számukra. Az akkor sokak szemében salamoninak látszó döntés két szék közé ejtette a két volt szovjet tagköztársaságot: Oroszország számára már ez is a vörös vonal átlépésének bizonyult, amint azt a 2008. évi orosz–grúz háború meg is mutatta, a nyugati államokban viszont nem volt meg sem a valódi hajlandóság, sem a katonai képesség, hogy érvényt szerezzenek a bővítésre vonatkozó ígéretüknek.

A háború okait körültekintően értékelő és a felelősséget megosztó narratívából következik, hogy nem *ab ovo* a NATO-bővítés vagy a veszélyes orosz hatalmi ambíciókkal szembeni fellépés nélkülözi a geopolitikai realitások figyelembevételét. A hidegháború utáni békeosztalékot ugyan az európai országok élvezték, ám Európának nem lett volna szabad végtelenen elhanyagolnia a katonai képességeit, a történelmi tapasztalat alapján ugyanis Oroszországgal az erő pozíciójából érdemes tárgyalni. Nem tudható, hogy egy NATO keretein belül megmaradó, de robusztusabb európai katonai védelmi erő megelőzte volna-e Putyin sorozatos agresszióit Európában (2008, 2014, 2022), ám jó eséllyel óvatosabbá tették volna az orosz külpolitikát anélkül, hogy Putyin folyamatosan az Egyesült Államok hegemonikus törekvéseire hivatkozhatott volna kifogásként. Mindeközben Európa a saját értékeibe és politikai rendszerébe vetett morális felsőbbrendűség alapján úgy gondolta, hogy a putyini rezsimmel szembeni – egyébként nem alaptalan – folyamatos, nagyhangú kritikájának nincs tétje. Európa hübrisze tehát rendkívül veszélyes kombinációhoz vezetett: egy olyan gazdag, de katonailag, gazdaságilag és energetikailag rendkívül kiszolgáltatott Európát eredményezett, amely külpolitikájában az arroganciát sem nélkülözte.

Hübrisz és a hamis értékpolitikai paradigma

Hasonlóképpen a migrációs válsághoz, Európát a progresszív liberalizmusból fakadó *pillanat moralizmus*a kerítette hatalmába. A háború kitörése óta az Oroszország gyengítését és Ukrajna megerősítését, vagyis látszólag geopolitikai érdekeket szolgáló döntéseit valójában az értékpolitikai paradigma vezérli, mégpedig a stratégiai realitásokat figyelembe vevő geopolitikai paradigma helyett. E tanulmány szerzője számára a nyugat-európai narratíva lényegét egy volt vezető svájci diplomata a következőképpen foglalta össze: mivel Oroszország agresszióját semmi nem legitimálja, ezért Európának nincs más választása, mint hogy Ukrajnát támogassa abban, hogy katonai győzelmet arasson Oroszország felett. Másképp megfogalmazva, mivel az alapértékeket megsértették, ráadásul a szomszédunkban, a Nyugatnak erkölcsi kötelessége a megszokott hatalmi fölényére támaszkodva igazságot tenni. Noha a kijelentés első fele, vagyis az alapvető nemzetközi normák csorbulása és az érdeksérelem igaz, a következtetés már hamis, ugyanis a válasz figyelmen kívül hagyja a reálpolitikai lehetőségeket, a politikai döntések következményeit és az ön-reflexiót.

5 VARGA Gergely: Barack Obama elnökségének külpolitikai értékelése. *Nemzet és Biztonság*, 2012/4.

Az elmúlt évtizedek nyugati szankciós politikájának észak-koreai, iráni és venezuelai vagy éppen oroszországi tapasztalatai alapján számítani lehetett rá, hogy szigorú szankciók nem fogják megváltoztatni az orosz magatartást. Oroszország esetében sem érvényes ugyanis a geoökonómiai paradigma olyan formában, ahogy azt Nyugaton sokan elképzelik. A szankciós politikában is testet öltő alaptalan elbizakodottságot mi sem jelképezi jobban, mint hogy Oroszországot az invázió másnapjától Európában sokan ugyanazzal fenyegették, amitől egyidejűleg leginkább tartottak, hogy Putyin megteszi: az energiafegyver bevetésétől. Az energiahordozók behozatalára vonatkozó embargók napirendre vételével Európa végletesen rövidlátónak bizonyult. Világos volt, hogy az elmúlt húsz év folyamán jelentősen átalakult világgazdasági környezetben Oroszországnak lesznek exportalternatívái, még ha azok kiaknázása ideiglenesen többletköltségekkel vagy veszteségekkel jár is, ráadásul determinálható volt, hogy a kőolaj- és földgázkinálat szűkülése globálisan felfelé hajtja majd az árakat. Az sem volt váratlan, hogy Oroszország számára Ukrajna sorsa összehasonlíthatatlanul nagyobb stratégiai jelentőséggel bír, mint a nyugati államoknak, következésképp jóval nagyobb kockázatokra és áldozatokra lesz hajlandó egy számára kedvező kimenetel előmozdítására. Ebben a tekintetben nem csupán Putyinnról és az orosz hatalmi elitéről van szó, hanem az orosz társadalom egy tekintélyes részéről is, amint azt az orosz közvéleménykutatási adatok mutatják.

Ezen a ponton felmerül a kérdés: mi áll Európa rövidlátásnak hátterében? Európa az elbizakodottsága és az értékei felsőbbrendűségébe vetett hite miatt nem ismeri fel a politikájában rejlő alapvető ellentmondást: miközben 19. századi nyers hatalmi politikával vádolja Putyint, aközben döntően geoökonómiai és értékparadigmába illeszthető eszköztől (szankciók gazdasági hatása, nemzetközi elszigetelődés) vár változást Moszkva magatartásában. A szankciós politika mellett a nyugati felfogás másik fő pillérének tekinthető, döntően az angolszász hatalmak és egyes kelet-európai államok által nyújtott katonai támogatás – azaz a geopolitikai válasz – esetében másfajta ellent-

» a nyugati stratégia a háború elhúzódását szolgálja

mondásba ütközünk. A jelenlegi szinten és ütemben Ukrajnának nyújtott nyugati katonai támogatás legfeljebb lassítani vagy egy ponton megállítani tudja az orosz katonai előrenyomulást, de gyökeresen megváltoztatni a katonai erőviszonyokat nem képes. A katonai támogatás olyan mértékű megemelését, amely a katonai erőegyensúlyon változtatna, amennyiben egyáltalán képes lenne rá, viszont érthető módon nem hajlandó vállalni, mivel az a III. világháború kockázatával fenyegetne. A szankciós politikára, a katonai támogatás fenntartására és a diplomáciai tárgyalások elvi elutasítására épülő nyugati stratégia viszont nem a háború gyors befejezését, hanem elhúzódását és egyben Ukrajna kivéreztetését eredményezi. A szankciók természetesen ártanak Oroszországnak is, ám azok várhatóan hosszú távon, évek távlatában fejtik ki igazán negatív hatásukat, Nyugat-Európa és Ukrajna számára viszont már rövidtávon, a következő hónapokban olyan veszteségeket és károkat okoznak, amelyek politikailag nem fenntarthatók.

És hogy a kör bezáruljon, valójában az értékpolitikai paradigma keretében sem igazolható a nyugati stratégia, hiszen számos morális érv felhozható a háború elhúzódását elősegítő politika ellenében. Egyrészt Európa csak akkor lesz képes Ukrajna támogatására, ha lesz hozzá gazdasági ereje. A háború tágabb nemzetközi hatásait figyelembe véve, noha az ukrán gabona célba juttatásának és az ezzel összefüggésben álló éhínség enyhítésének elsődlegesen Oroszország az akadálya, ez nem mentesíti teljesen Európa felelősségét e probléma megoldásában. Továbbá, tekintettel a háborúval járó nagyszámú áldozatra és a pusztításra, *önmagában a fegyveres harcok beszüntetésére irányuló diplomáciai erőfeszítés is igazolható morális cél*. Végül, de nem utolsósorban, az európai vezetők elsődlegesen saját nemzetük biztonságáért és jólétéért felelősek; a kialakult európai gazdasági környezetben pedig nem marginális jóléti veszteségek, hanem milliók egzisztenciája és a társadalmi béke a tét. A geo-

Mámoros állapot – Orosz vodka kitiltása a Raley’s szupermarketből, Roseville (Kalifornia), 2022. június 9. (Wikimedia Commons)

politikai paradigma érvényesítése értékpolitikai szempontok alapján is igazolható, vagyis a világpolitikai folyamatok körültekintő értelmezése nem nélkülözheti az értékpolitikai paradigmát, csak megfelelő tartalommal kell azt feltölteni!

Herz és az irracionalitás szerepe a reálpolitikában

A reálpolitika és az értékpolitika néhány fontos elméleti összefüggésére kiválóan mutat rá a realizmus egyik úttörője, John H. Herz, amikor azt írja, hogy „a politikai realizmus magába foglalja valamilyen formában az olyan politikai gondolkodást, olykor nem teljesen vagy más esetekben eltúlzott formában, amely felismeri és figyelembe veszi azokat a biztonsági és hatalmi tényezőket, amelyek az emberi társadalom szerves részei.”⁶ Herz az államok egymás közötti viszonya tekintetében elsődlegesen az általa felismert „biztonsági dilemmára” gondolt mint az államok viselkedését alapvetően meghatározó törvényszerűsége.⁷ Az államok alapvetően túlélésre törekednek, és hogy növeljék biztonságukat, fegyverkeznek, ám a növekvő katonai potenciáljuk fenyegetést jelent a többi állam számára, amelyek hasonlóképpen fegyverkezésbe kezdenek, kialakítva ezzel egy ördögi kört. A fenyegetés Oroszország számára a Nyugattal való konfliktusa esetében Ukrajna NATO-tagsága perspektívájának formájában

6 John H. HERZ: *Political Realism and Political Idealism*. University of Chicago Press, Chicago, 1951. 6–7.

7 John H. HERZ: *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*. *World Politics*, 1950/2.

öltött testet, ám a Nyugat lesöpörte az ezzel kapcsolatos orosz igényeket hatalmi fölényére és arroganciájára támaszkodva.

Herz továbbá elutasította a politikai idealizmus olyan formáit, melyek szerint az emberi viselkedés alapjává e realizmus által feltárt törvényszerűségeken túl más alapelvek – például az idealizmusból fakadó együttműködés vagy normakövetés – döntő jelentőségűvé válhatnak, vagy amelyek a racionalizmus erejében meggyőződve elutasították a világban jelen lévő irracionális erőket. Egyik tanulmányában kifejti, hogy „a racionalizálás hibás kísérlete, hogy a háborúkat minden esetben úgy értelmezzük, hogy az egyik oldalon pusztán jogtalan erőszak, a másik oldalon pedig csak az önvédelem vagy a büntetés van. A hiba ott van, hogy a racionalizmus utópisztikusan észszerűsíteni próbálja az észszerűtlen, s nem vesz tudomást a nemzetközi élet irracionális természetéről.”⁸ Mindez nem jelenti, hogy a racionalitás a társadalmi csoportok vagy a nemzeti életében ne játszanának kiemelkedő szerepet az érdekeik meghatározásában és a politika működésében, de a nemzetközi rendszer anarchikus, kiszámíthatatlan és versengő természetéből adódóan a racionalitáson túli tényezőkkel is számolni kell.

A háború előtt sok konzervatív elemző hibásan a racionalizmus szerepét túlértékelte, és Putyint végtelenül racionális, hidegfejű hatalomtechnikusnak gondolva nem számított arra, hogy az orosz elnök háborút indít. A megaláztatás, a félelem, a gyűlölet és a becsvágy szélsőségesen irracionális formái azonban felülírták mindazt, ami észszerűnek tűnt. A Nyugat a liberális értékparadigma fogságában azonban a háború kitörése óta még nagyobb hibát követ el. Abból a hibás liberális alapvetésből indult ki, melyet John J. Mersheimer kiválóan feltárt,⁹ miszerint az alapértékek és a boldog élet feltételei univerzálisak és racionálisan megfoghatók; így Nyugat-Európa abban bízott, hogy az Oroszországra mért büntetés, a nemzetközi pária státusz és a szankciók miatti várható növekvő társadalmi elégedetlenség rákényszeríti Moszkvát politikájának a megváltoztatására. Noha az Egyesült Államok a hegemonisztikus, demokráciaexportot végrehajtó törekvéseiben az elmúlt harminc évben számos alkalommal elkövette ugyanezt a hibát, Európa lépése Charles-Maurice de Talleyrand klasszikusával élve „több mint bűn, hiba” volt, hiszen nem vett tudomást saját sebezhetőségéről, hatalmi gyengeségéről.

GEOPOLITIKA SZÍVVEL-LÉLEKKEL

Donald Trump egyik első elnöki útján, 2017-es varsói beszédében fogalmazott úgy, hogy „a Nyugattért folyó harcunk nem a harcmezőkön kezdődik, hanem az elménkben, az akaratunkkal és a lelkünkkel. Szabadságunk, civilizációnk és fennmaradásunk a történelem, a kultúra és az emlékezet kötelékein múlik.” A körütekintő geopolitika ott kezdődik, hogy egyfelől történelmi, kulturális és földrajzi adottságaink ismeretében tudjuk, kik vagyunk, mik a legalapvetőbb értékeink és felelősségi körünk, másfelől felismeri – a végső soron az emberi természetből fakadóan – különböző nemzetek, kultúrák, hatalmak különbözőségeire visszavezethető állandó konfliktuspotenciált. A ma ismert Európa fennmaradása múlhat azon, hogy felismeri ezeket az alapigazságokat. Az Európa előtt álló fenyegetések és kihívások, mint az orosz birodalmiság, a nagyhatalmi geopolitikai versengés, a migráció, a klímaválság, a járványok nem sok teret hagynak arra, hogy a hibás értékpolitikára alapozott, a geopolitika törvényeit figyelmen kívül hagyó stratégiai döntéseit büntetlenül átvészelje. Amint arra Herz – már a nevében – is emlékeztet: a nagy geopolitikai kérdések is végső soron a szív ismeretében dőlnek el. ■

8 HERZ: *Political... I.m.* 99.

9 JOHN J. MERSHEIMER: *The Great Delusion*. Yale U. P., New Haven, 2018.